2010:7

Väsby kyrka

Bland taklagare och takläggare

Antikvarisk kontroll, 2009

Petter Jansson

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Rapport 2010:7

Väsby kyrka

Bland taklagare och takläggare

Antikvarisk kontroll, 2009
Väsby socken, 1399
Höganäs kommun
Skåne län

Petter Jansson

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Regionmuseet Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund
Box 153, St Larsomr. Byggnad 10
221 00 Lund
Tel 046 – 15 97 80 vx, Fax 046 – 15 80 39

www.regionmuseet.se

© 2010 Regionmuseet Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne
Rapport 2010:7
ISSN 1651-0933

Omslagsfoto: Arbeten på gång på de norra- nordöstra takfallen.
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

Väsby kyrka
Bland taklagare och takläggare

Innehåll

Sammanfattning av utförda åtgärder	5
Administrativa uppgifter	5
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	6
Utförda åtgärder på tak	8
Utförda arbeten på vindar	10
Övriga arbeten	10
Avvikelser från handlingar	10
Iakttagelser vid renoveringsarbetena	11
Kulturhistorisk bedömning av utförda arbeten	19
Materialspecifikationer	21
Övriga handlingar med relevans för ärendet	21

Skånekarta med Höganäs kommun färgmarkerad

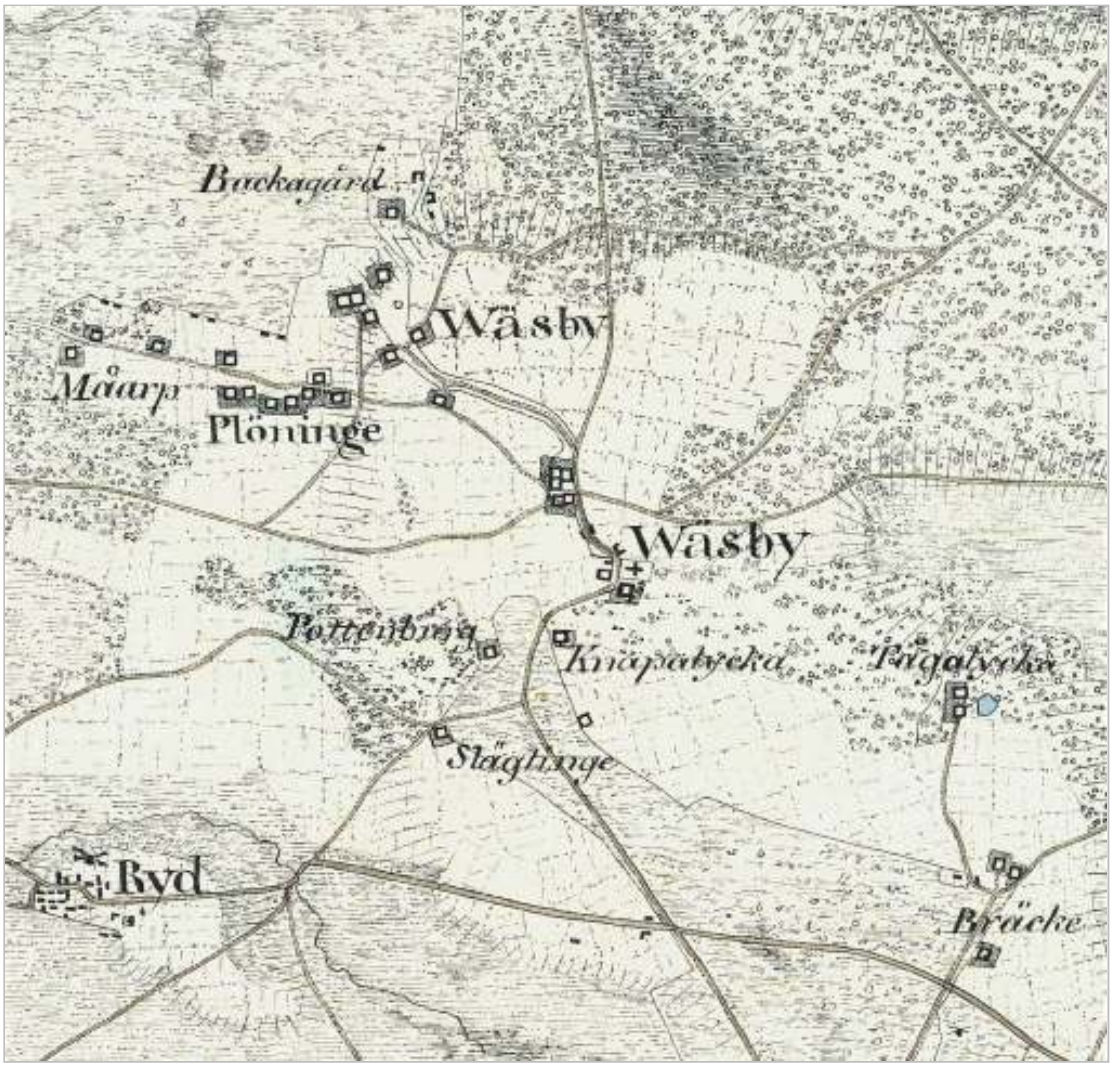

Utdrag ur Skånska Rekognosceringskartan från 1812-20

Sammanfattning av utförda åtgärder

Under våren- hösten 2009 genomfördes renovering av kyrkans lägre tak. Arbetena innebar i huvudsak demontering av befintlig koppartäckning förutom på sakristians norra takfall samt demontering av befintliga skiffertak, reparation av underbrädning samt pappning på långhusdelen, ny läktning för korsarmarnas skiffertak samt nytäckning med koppar och skiffer, kompletterande landgångar samt tillgänglighet på de lägre vindarna och översyn/komplettering av takavvattningssystem.

Administrativa uppgifter

Objekt	Väsby kyrka
Socken	Väsby socken
Kommun	Höganäs kommun
Arbetshandlingar	Tak: Torbjörn Osterling, BENTAB BYGGKONSULT AB; Stockholm, 2008-11-17
Länsstyrelsens beslut	Tak: 2007-11-26, dnr:433-45801-04
Byggherre	Väsby kyrkliga samfällighet
Byggledare	Göran Olsson, Väsby kyrkl. Samf.
Kontrollant	Göran Olsson
Konsult	Erik Wikerstål, Viken Torbjörn Osterling, Stockholm
Entreprenör	Plåt: Drags Plåt AB, Kalmar, Johan Hansson Bygg/skiffer: Sydskiffer AB, Halmstad, Patrik Wernersson
Dendrokronologisk undersökning	Nationella laboratoriet för vedanatomi och dendrokronologi, Geologiska institutionen, Lunds universitet, Hans Lindersson
Antikvarisk kontrollant	Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne genom Petter Jansson
Byggnadstid	April 2009- december 2009
Antikvarisk slutbesiktning	2009-08-31, vind 2009-12-15
Bidrag	KAE, KB

Foto 1. Kyrkan från sydost innan renoveringen.

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Stenkyrkan i Väsby är av romanskt ursprung och bestod från början av långhus samt kor och eventuellt absid i öster. Endast större delen av långhuset från denna tid är bevarat. Sannolikt under 1200- talet tillfogades ett brett västtorn, och under senromansk tid försågs åtminstone långhusets östvägg med kalkmålningar, rester av dessa finns kvar ovan valven.
Kyrkans östra delar byggdes om med en med långhuset jämnbrett östparti under 1300- talet, eventuellt i samband med eller efter att nya kalkmålningar utförts i långhuset. Rester av dessa målningar är bevarade ovan valv på norra långhusmuren. Kyrkans östra parti byggdes sedan om till dagens utsträckning, eventuellt ungefär samtidigt som norra korsarmen tillbyggdes, omkring 1560. Långhusets stjärnvalv tros kunna vara från omkring 1430, övriga delars valv kan vara från respektive byggnadskropps tillkomsttid. Omkring 1500 utfördes nya kalkmålningar i valv och på väggar i kyrkorummet.
Tornspiran skall ha fått nuvarande utformning år 1705, år 1775 genomfördes en större reparation av spirans stomme. Spiran blev omtalad som ett viktigt landmärke för sjöfarten. År 1819 byggdes södra korsarmen och 1833 sakristian i öster.

Under framförallt 1800- talet gjordes omfattande förändringar både exteriört och interiört, och en stor del av dessa förändringar präglar kyrkans uttryck idag. Skriftliga uppgifter talar för att kyrkan från början haft tak täckta med bly, på nedre delen av tornspiran ligger gjutna blyskivor som kan vara omgjutna rester av kyrkans ursprungliga taktäckning, och kan ligga intakt från 1775. Tornspirans övre del är spåntäckt med en översta hätta av bly.
Exteriört understryks uppdelningen i olika byggnadsdelar och tidsperioder av olika taktäckningsutförande. Sålunda hade långhusdelen inklusive östförlängningarna 2009 koppartäckning med lite blandat format/falsförläggning från olika tidsperioder. Metalltäckning av dessa tak hade alltså bevarats. Koppartäckningen här tycktes innan renoveringen 2009 liksom en stor del av både taklag och inbrädning ha sitt ursprung i arbeten utförda1839, med senare reparationer/renoveringar dels 1911-12 och 1985, eventuellt också kring 1959. I samband med fasadarbeten 1987 skulle enligt uppgift också tidigare luftning vid takfot ha satts igen och i samband med fasadarbetena påträffades två bildstenar på långhusets södra vägg, en med djur och en med människoliknande figurrelief..
Underbrädningen bedöms ha lagats i samband med reparationer av taktäckningarna. Till stor del låg kopparen 2009 på bred ramsågad och spontad/tät äldre brädning. Vissa partiervar omgjorda vid olika tidpunkter med smalare råspont, delvis var brädningen pappad.

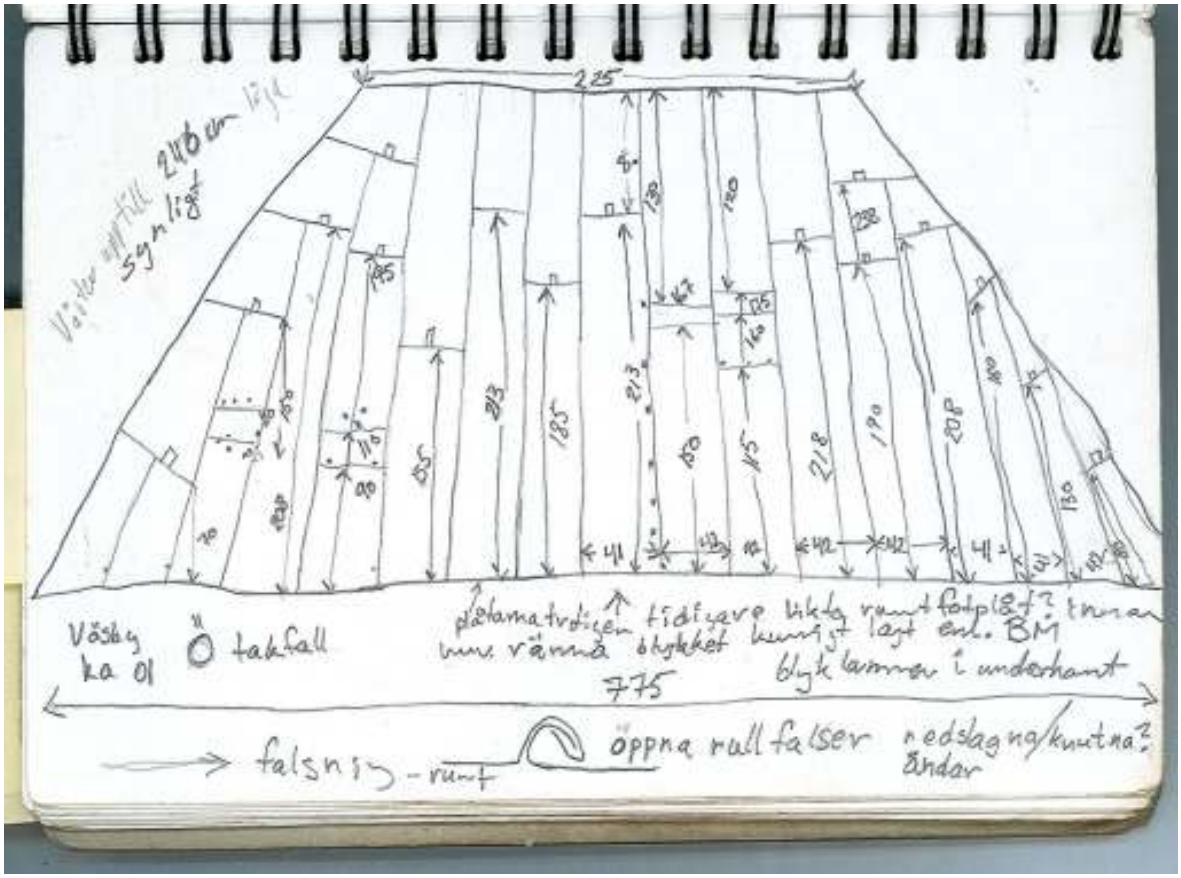

Skiss över tornspirans nedre östra blytäckning vid spånomtäckningen 2001.

Norra och södra korsarmen liksom sakristian var tegeltäckta enligt äldsta uppgifter. Efter förslag på koppartäckning täcktes dessa tak med engelskt (walesiskt) skiffer år 1862. Taklagen skulle förnyas vid denna takomläggning, virke från norra korsarmen skulle användas till reparationer av sakristians taklag.
Enligt uppgift fick sakristian 1959 nytt undertak och återlagt skiffer med kopparryggning. År 2009 låg där pappad ganska färsk råspont, och på norra sidan koppartäckning. Sakristians taklag är annars sannolikt från 1800-talet, som hanband ingår flera mycket gamla sannolikt romanska sparrar av ek som förmodligen suttit över en ganska liten kyrkdel. Vid utvändig renovering 1985 genomfördes vissa reparationer av skiffertaken på korsarmarna, i övrigt ligger skiffret där i stort sett intakt från 1862, på öppen läkt. Taklagen över respektive korsarm upplevs som relativt intakt från 1862 med vissa förstärkningar sannolikt från 1985.

Utförda åtgärder på tak

Koppartäckningen på långhus demonterades med försiktighet efter och under dokumentation. Urval av plåtar- plåtdetaljer sparades för förvaring på kyrkvind. Stommen till långhusets södra fotränna demonterades försiktigt och kunde återanvändas och täcktes lika tidigare med kopparplåt. Hängränna och rännkrokar i norr demonterades, systemet ersattes där av ny fotränna med trästomme lika den i söder. Förbrukad/rötad brädning ersattes med ny lika befintligt, där så erfordrades spikades befintlig brädning ner. Den renoverade takbrädningen försågs med underlagspapp.

Foto 2 och 3. Kyrkan från söder respektive norr under plåtdemonteringen.

Ny koppartäckning utfördes med plåt i smått format (2X2fot), med minimal tvärfalsförskjutning (ca 35mm) och alternerande saxad förskjutning.
Samtliga skiffertäckningar demonterades, skiffret bedömdes inledningsvis vara i för dåligt skick för att kunna återläggas. Nytt mörkgått skiffer togs från samma brott (Penrhyn Quarry) som det tidigare/ursprungliga kommit ifrån och las i samma utsträckning som tidigare på korsarmarna medan sakristians tidigare skiffertäckta södra takfall koppartäcktes. Det nya skiffret var något mindre i storlek än det ursprungliga 500x250mm mot 600x300(2x1 fot) men samma mörkgrå färg som innan. Valet av det nya mindre formatet styrdes av att det var det enda som skifferproducenten ville leverera av tekniska skäl.
På grund av det mindre skifferformatet och att befintlig läktning var hårt ätet (delvis pulvriserat) av strimmig trägnagare förnyades skifferläktningen i sin helhet. Ny läktning gjordes av sågad fur med samma dimensioner som tidigare. På korsarmarnas nedre västra takfall monterades brädning med råspont av fur och papp som underlag för plåtning/fotrännor.
Begränsade byten av takstolsdelar gjordes dels vid långhusets anslutning mot torn där den norra sparren samt stickbjälken och stöttan byttes ut samt i övrigt vid takfot på både långhus och korsarmarna. I anslutning till den sydvästra vinkelrännan byttes takstolsdelar ut liksom lokalt mot väster i den södra korsarmen. .
De nya delarna var av fyrkantsågad massiv fur mot tidigare fyrkantbilat virke. Delarna fixerades liksom tidigare med tappning/rak hakning och handgjorda furudymlingar. Vid infällningar/skarvningar användes dessutom vattenfast lim. Insektstätning med nät monterades vid större hål vid takfot.

Foto 4 och 5. Bilden till vänster visar skador i brädningen vid vinkelrännan mot nordväst inifrån vinden. Mitt i bilden skymtar den tidigmedeltida hjälke som sedan dendroundersöktes.
Den högra bilden visar reparation av södra korsarmens taklag.

Foto 6 och 7. Skydd över kalkmålningarna på norra långhusväggen som sedan användes på landgångar på vinden.

Utförda arbeten på vindar

Kalkmålningar ovan vind skyddsintäktes med plywoodskivor från tunna läkten monterade på stickbjälkar och sedan in mot valv enligt anvisningar av konservator. Efter takarbetena städades berörda vindar för hand med hjälp av byggdammsugare och löst sentida byggskräp, framförallt organiskt material avlägsnades. Städning även av tornutrymmen med mycket organiskt material i form av allehanda skräp- från byggskräp till fågelborester diskuterades men utgick.
Nya enkla landgångar förankrades i taklagen för ökad tillgänglighet på lågdelar. Elektrisk belysning/uttag var inte monterade vid rapportens författande, men hade beställts av församlingen.
Landgångarna tillverkades av trä och till gångytor återanvändes skivmaterial från tidigare intäckning av kalkmålningarna.

Övriga arbeten

I samband med takarbetena rengjordes trappgavlarnas insidor och putsreparationer utfördes med hydrauliskt kalkbruk. Insidorna målades sedan med Keim Purkristalat eftersom denna färg bedömdes som lämplig på de förhållandevis hårda och hårt utsatta putsytorna på de kalla murarna.
Arbetena utfördes från fasta ställningar som förankrats i kyrkans fasader. Hål efter ställningsförankring lagades till slut med infärgat vitt bruk.

Avvikelser från handlingar

Skiffer på korsarmarna återanvändes inte på grund av undermålig kvalité.
Eftersom ny skiffer inte var av samma mått som befintligt och befintlig läktning dessutom var sönderäten av strimmig trägnagare byttes läktningen i sin helhet.
Fotrännor på korsarmarnas västra takfall mot tidigare hängrännor.
Tillkommande fasadarbeten på trappgavlar.

Foto 8. Den tidigmedeltida takstolsbjälken som återanvänts för upphängning av predikstolsbaldakinen.

Iakttagelser vid renoveringsarbetena

Som upphängningsbjälke för predikstolsbaldakinen fungerar en sannolikt från tidigmedeltida taklag återanvänd snedsträva. Strävan är i stort sett intakt ca 275 cm lång, av välbilad välvald ek, en långsida samt fotens undersida har mycket tydlig fint formade spår av sprättäljning. Båda bjälkändar är i stort sett intakta med i bottenänden en fint formad fot med fasade sidor och ett centralt borrat hål med diameter ca 10mm samt en kvarsittande smidd järnspik. Övre änden har en fint formad avslutande böjd klack samt tapp som suttit löst instucken i en sparre/dylikt.

I anslutning till vinkelrännorna återfanns liknande bitar från sannolikt samma taklag, av ek och bland annat en bit med rester av en fot. Bitarna var där kapade och använda som upplag för takpanel, de satt på ömse sidor om vinkelrännorna. De två hela sparrarna närmast korsmitten i den norra korsarmen utgörs av återanvända eksparrar av virke som påminner om det i snedsträvan.

Tolkningen är att de fint formade takstolsdelarna kommer från en mycket tidig medeltida konstruktion, förmodligen det äldsta taklaget över någon del av stenkyrkan. Konstruktionen bedöms utifrån de bevarade enskilda delarna ha varit mycket högklassigt utförd, både hantverksmässigt, konstruktivt och estetiskt. Utformningen av snedsträvan är såvitt kan bedömas utifrån befintligt referensmaterial unikt för åtminstone Skåne. Viss likhet finns med delar från romanskt taklag över koret i Bjäresjö kyrka och spridda delar på vinden över Brönnestads kyrka.

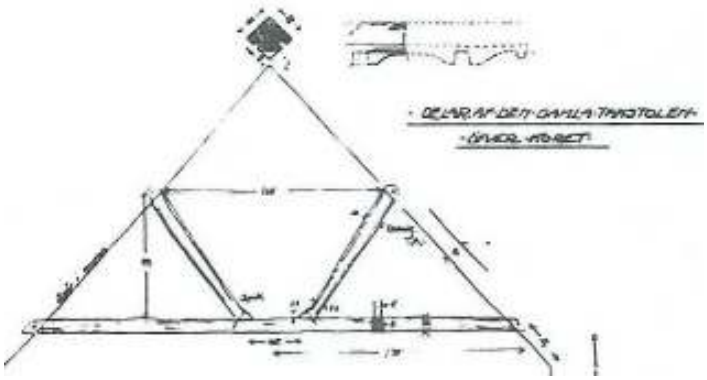

Skiss över bevarade inmurade takstolsdelar i Bjäresjö kyrkas östra korgavel, Anders Roland 1909.

Foto 9. Cecilia stödjer sig på en gammal stötta på Brönnestads kyrkvind.

Tills vidare saknas också jämförbart referensmaterial från Sverige, tidigmedeltida taklag kan i detaljutformning ha varit ganska individuella, men konstruktiva huvuddrag tycks likartade. I Skåne tolkas tidigmedeltida kyrktaklag i första hand principiellt byggts med hela bindbjälkar och snedsträvade konstruktioner. Det förekommer i flera fall vackert utförande med dekorativa nockåsar eller dekorationer i övrigt, liksom mycket väl formade/bearbetade delar.
I Väsby kan taklaget förmodas haft ytterligare dekorativa/ornerade detaljer vilket tillsammans med det speciellt formade tidiga västtornet, och exempelvis känd målningsdekor talar för en från början ovanligt rikt påkostad kyrka och en kontinuitet av särskilt omtanke under tidig medeltid.
En av de gamla bjälkarna under den nordvästra vinkelrännan mellan långhus-norra korsarmen demonterades på grund av rötskador i vinkelrännan vars brädning och då delvis underlag fick förnyas Efter konsultation med laboratoriet för vedanatomi och kronologi/Lunds Universitet beställde församlingen en dendrokronologisk datering av bjälken. Analysen visar att bjälken är en stamdel från ett träd som levat lyckligt de första 70 åren och sedan i stort sett skrumpnat ihop efter 100 år. Den här delens första årsring är från 963 då då stammen där var ca 24cm grov, och avverkningsåret bedömdes till efter 1131, i första hand 1140-talet. Splinten saknades eftersom den duktige och noggranne timmermannen bilat bort den fula splinten. Trädet bedöms ha vuxit i slutet bestånd i norra Skåne, Halland eller Småland. En datering till 1140-tal stämmer för övrigt väldigt bra överrens med datering av virke från Bjäresjö kyrkas kor.

Foto 10 och 11. Ingo beundrar tidigmedeltida trähantverk på den blivande provbjälken.

Skiffertäckningen var i sämre skick än förväntat, den bedömdes som förbrukad på korsarmarna med en mängd spruckna skiffer, genomgående hål från i flera omgångar sekundärplacerade skiffer och en hel del vittringsskador. Ursprungligt/äldsta skiffer bedömdes vara mörkgrått med format ca 1x2fot.
Delvis i söder men framförallt i norr förekom spår av intakt/ursprunglig koppartäckning på den äldsta brädpanelen. Den första koppartäckningen som tolkades kunna ha lagts 1839 bestod av kopparplåt med synligt format ca 53-54cm mellan ståndfalser och ca 31-34 cm synlig längd vilket ger utgångsformat på kopparplåtarna på ca 2fot bredd och ca 1 ½fot längd. Plåtarna hade lagts med ca 25-50 cm något oregelbunden tvärfalsförskjutning. Både stånd- och tvärfalser hade utförts dubbelfalsade med kopparklammer fästa med smidda 1 järnspik i varje klammer. I ståndfalser var klammeravtsånd ca 30cm och de hade fästs ungefär på plåtarnas mitter. Ståndfalserna på södersidan hade sannolikt från början varit slagna från väster- österut. Vid vinkelrännan mot södra korsarmen ändrades systemet för att få rätt riktning mot rännan. På norra sidan fanns intakt koppartäckning på det nedersta kortare fallet utefter tornets norra sida, där fanns en brytning dels ca ¼ av sträckan från väständen, dels i anslutning till den omlagda täckningen i anslutning till tornets östfasad. Men i stort var falserna slagna mot väster. Ståndfalserna var i den äldsta täckningen kullslagna vid takfot där även fanns/funnits ett fästbleck som vikts runt nedersta brädan och fästs med mycket tät spikning i brädans framkant. I omtäckning hade ståndfalserna knutits vinkelrätt vid takfot. Det fanns inga spår av något rännsystem i den äldsta täckningen.

Foto 12 och 13. Långhusets norra takfall med den äldsta intakta koppartäckningen och täckningen under avtäckning. Notera de äldsta intakta plåtarnas vackert kopparröda på undersidor, de var alltså inte återanvända.

Det fanns inga spår av falsolja vid ursprungliga falser, medan senare falsningar gjorts med falsolja som gett tydliga spår både på plåtar och brädning. Iakttagelsen kan tolkas som att den ursprungliga koppartäckningen gjorts utan falsolja.
Den äldsta koppartäckningen fanns också bevarad dels på nedre delen av det kortare takfallet utefter tornets nordfasad och sedan ett parti från takfot till nock strax öster om tornet Plåtningen närmast öster tornet samt den norra övre anslutningsplåten har gjorts om med patinerad kopparplåt i sen tid.
I övrigt bedömdes plåtningen omgjord och då i första hand 1911-12 (enligt inskription) närmast vinkelrännan. Eventuellt hade plåtningen på norra korsarmens västra takfall gjorts samtidigt. Vid omtäckning på norrsidan hade dels gammal plåt återanvänts och till stor del tolkades den ha vänts 90º mot ursprunglig riktning och lagts upp- och ner med sedan synlig bredd ca 42-43 cm och längd ca 21-23 cm. En hel del av de återanvända plåtarna hade på undersidan spår av svart tjärstänk och hade alltså legat i anslutning till tornet. Kopparen i anslutning till vinkelränna nordväst bedömdes i sin helhet kunna vara från 1911-12 och hade lagts med 2fot bredder x 2-3fot längder med ¼- ⅓ plåts förskjutning i tvärfalser. Falserna var klamrade med kopparklammer åtminstone delvis av återanvänd äldre kopparplåt och spikad med galvad järnspik.. Vid ännu senare omtäckning hade likaså kopparklammer använts, med kopparspik.

Foto 14 och 15. Befintlig brädning på långhusets södra takfall.

Hela långhusets södra koppartäckning var omgjord, till större delen tolkades täckningen vara från 1911-12, inklusive i anslutning till vinkelränna sydväst. Närmast tornmuren hade kopparplåten ersatts med som i norr patinerad koppar i sen tid. Mot tornmuren hade liksom i norr fästs en grönimpregnerad (Cuprinolad) trälåda för plåtanslutning/fäste.
Liksom i norr hade i söder äldre kopparplåt delvis återanvänts men genomgående lagts med samma längsriktning som från början, annars på samma nerklippta vis som i norr och upp- och ner. Plåtformatet 1911-12 tolkades ha varit 2fot x 2fot

Den äldsta brädningen utgjordes av ramsågade, spontade med spont och not i varje brädas motstående långsidor., ca 3,5m långa och 6,5- 10 tum breda och 1¼ tum tjocka furubrädor med parallella sidor. Brädorna tolkades generellt lagts med kärnsidorna utåt vilket bidragit till bättre tätning. Brädningen var horisontell med genomgående skarvar över takstolar, i vissa fall hade mindre hak/urtag gjorts för att anpassa brädning i sidled.
Det fanns inga spår av någon ytterligare täckning, pappning eller återanvändning på den äldsta brädningen. Inte heller fanns där spår av att de äldsta kopparplåtarna återanvänts från början.
I norr tolkades brädningen intakt förutom partier i anslutning till vinkelrännan mot nordväst, medan brädningen i söder dels tycktes i sin helhet ha spikats om/skjutits ner och sedan fyllts på vid nock samt ersatts med ny smalare spontad brädning som i norr i anslutning till vinkelrännan mot sydväst.
Befintlig brädning var i gott skick även nere vid takfot, med mindre brister/hål i söder samt framförallt i senare brädning i anslutning till vinkelränna mot nordväst.
Klimatpåverkan och tidens tand hade bidragit till uttorkning av virket, sprickbildning och krympning.

Foto 16 och 17. Den gamla stommen till långhusets södra fotränna och ny fotränna på långhusets norra sida.

Fotrännan i söder hade en i stort sett intakt stomme av en stående hyvlad furubräda med rundhyvlad ovankant, fastspikad med lång trådspik i brädningen och tolkades ha utförts vid plåtomtäckningen 1911-12. Hängrännesystemet mot norr kan även det ursprungligen vara från 1911-12, eftersom man där sparat ursprunglig koppartäckning till takfot har det där inte kunnat byggas någon fotränna fotränna.
På undersida av plåttäckning nära torn i söder iakttogs med vit krita gjord inskription i dåligt skick, inskriptionen innehöll flera otydliga namn, bland annat sannolikt Karlsson (förmodligen namn på plåtslagare) samt årtalet 1912.
På undersida av plåt på korpartiet fanns med blyerts dels inskriptionen:
C …. Persson aug 1922
Gli…..? aug 1922
Samt:
Höganäs d 11/11 1960
Stig Svensson
Erik Nilsson

Foto 18. Inskription på undersida av kopparplåt från långhusets södra takfall. Notera den grönärgade ytan som visar att plåten vänts och återanvänts.

Inskriptionerna härrörde från olika reparations/omtäckningstillfällen. Enligt uppgift skall arbetena 1922 ha utförts av den Höganäsbaserade plåtslagerifirman Glimstedt & Persson som hade startat verksamheten kring 1910 och fanns kvar till 1991. Uppgifterna lämnades under de 2009 utförda arbetena av sonen till Carl Persson som startade firman och deltog i arbetena 1922, sonen mindes detta och drev sedan själv plåtslageriet efter fadern till 1991.
Även övriga koppartäckta takytor var genomgående av senare datum även om delvis både gammal kopparplåt återanvänts på korpartiet åt norr liksom grönpatienerad plåt i anslutning till vinkelrännan åt nordost.
Utvalda rester av den äldre koppartäckningen, med inskriptioner, liksom prov på skiffer tillvaratogs på kyrkvinden, vid södra korsarmens anslutning mot långhuset.

På korsarmarna fanns rester kvar av äldre, till skiffertaket anpassade hängrännor i form av avklippta rännkrokar i galvaniserat stål.
Den ursprungliga läktningen för skiffertäckningen var av sågad fur med dimension ca 1½ x 2½- 3 tum.

Brukstätning mot brädning vid takfot både i norr och söder tolkades ha ansenlig ålder, eventuellt från tiden för när befintlig taklist av modernare tegel byggdes upp, och förmodades vara från åtminstone 1911-12. Tätningen hade sedan förbättrats något vid senaste omfattande omputsning av fasaderna.

Huskropparna och därmed framförallt taknockarna skevade delvis ganska kraftigt. Framförallt den norra korsarmen krökte kraftigt.
Befintlig målning av åtminstone trappgavlar tolkades vara annan färg än kalkavfärgning, eventuellt hade bland annat KC- färg använts. Även fasader i övrigt bedömdes eventuellt ha målats med annat än kalkfärg.

Foto 19 och 20. Medeltida kalkmålning på norra långhusväggen respektive triumfbågsmuren ovan valv, där den röda plastbacken tidigare stod och gnagde mot målningsskikt.

Under arbetena diskuterades rivning av befintlig skorsten dels för att den kunde anses som ful, innebär läckagerisk och kräver framtida underhåll och mot bakgrund av att framtida ändring av värmekälla diskuteras, och i så fall blir skorstenen kanske överflödig. Mot bakgrund av skorstenens bedömda goda skick och att den behövdes tillsvidare samt ganska enkelt skulle kunna tas bort i framtiden valdes dock att bevara den befintliga konstruktionen. Befintlig sotlucka i tak sattes dock igen efter samråd med brandmyndighet.

Vid konservators besiktning av kalkmålningarna på vinden konstaterades att underlaget till målningarna är en grov och varierande tjock utstockning och på den sitter en likaså ganska varierande 1-7mm tjock slutputs som utgör det egentliga direkta målningsunderlaget. Åtminstone delvis tolkades måleriet vara utfört al secco, och inte i kanske mer typiskt tidigare romansk al fresco teknik. Målningsskikten tolkades som diffusa och drabbat av putsbortfall och mekanisk påverkan. Putsens vidhäftning bedömdes som dålig och risken för snar framtida bortfall stor tillexempel på grund av vibrationer av olika slag, varför konservering/skyddsfästning rekommenderades snarast.

I samband med arbetena påträffades i Höganäs Museums samlingar (på vinden) en sandsten (nordvästskånsk) med en djurrelieff (lejon) i profil. Relieffstenen som enligt uppgift skall komma från Väsby kyrka kan jämföras med den i långhusets södra fasad 1987 framtagna djurrelieffstenen.

Foto 21 och 22. Den år 1987 frilagda bildstenen i långhusets södra fasad respektive bildstenen på Höganäs museum.

Kulturhistorisk bedömning av utförda arbeten

Arbetena följde i princip i första hand handlingarna och länsstyrelsens beslut. Mindre förändringar/avsteg utfördes i huvudsak i samråd med antikvarisk kontrollant. Det lilla antalet regelrätta byggmöten (3 st. inkl startmöte) och besiktningar påverkade dock en del frågor kunde falla mellan stolarna och vissa detaljlösningar utfördes på ett inte alltid helt förankrat sätt, även om byggmötena i viss mån ersattes av flera informellare/teknik/mötestillfällen. Sålunda gjordes en första utformning av långhustakets förlängda anslutning till tornmurverk i söder av en inte acceptabel lösning som fick göras om. Vidare gjordes både anslutning mellan fotplåt och skiffer på ett eget sätt liksom vertikalare anslutningar mellan koppartäckningen och skiffer samt ståndskivor både väl iögonenfallande och delvis hantverksmässigt tveksamt. Likaså gavs inte fullständiga möjligheter att vid lagning av rötskador på adekvat sätt diskutera igenom mängder och utförande. Mot den bakgrunden fick kompletterande ändringar göras genom att ersätta popnitar med klammer och fler infästningar göras, liksom ny inklädnad av framkant brädning vid takfot på korsarm och långhus mot norr.
Arbetena inriktades på i första hand återhållsamma och mer reparationsinriktade åtgärder med utgångspunkt i lika befintligt äldre utförande. Detta bidrog till att större delen av befintlig brädning bibehölls med enstakare bytta partier. Likaså byttes i första hand delar av takstolar. På så vis bibehölls så långt som möjligt äldre konstruktion och utförande, i vissa fall ”original”. Utbytta delar kan identifieras även om de inte markerats på något särskilt sätt, genom patina/färg/ytbearbetning. Nytt plåt/skifferformat blev kompromisser av tillverksningstekniska skäl utan mer förankring i historiskt belagd tradition.
Undersökningar/dokumentation i samband med takarbetena gav en god uppfattning om äldre utförande, teknik, material, format och i viss mån medverkande personer med lokalhistorisk anknytning.
Arbetena innebar dels vissa visuella färg/patina förändringar, materialbyten samt i viss mån utföranden i detaljer/underlag. De karaktärsdanande huvuddragen med kopparplåt på långhus- förlängning och skiffer på korsarmar bibehölls dock.
Arbetena bedömdes både förbättra tillståndet för byggnaden och exempelvis kalkmålningsresterna på vinden samt underlätta framtida vård och underhåll.
Även om vissa detaljutföranden tolkas som främmande och förenklade bedöms arbetena i stort ha gjorts hantverksmässigt väl.
Vid slutbesiktning av tak saknades dokumentation avseende plåt och skiffer, vindarna var inte städade och landgångar/belysning inte ordnade.
Vidare konstaterades bakfall/stillastående vatten vid en knäck på mitten av norra korsarmens östra takränna.
I vinkeln mellan norra korsarmen och långhusets norra fasad hade under byggtiden uppstått väl i ögonenfallande gröna rinningar . Rinningarna tolkades härröra från läckage och bristande vattenavledning av kopparvatten i samband med taktäckningen. I anslutningar mellan koppar- putsat murverk iakttogs här och var bristande brukstätning/lossat bruk på grund av brister i brukskvalité och olika rörelser i plåt och puts.

Foto 23 och 24. Arkitekten begrundar det första anslutningsförsöket mot södra tornfasaden respektive så som det blev.

Vid ställningsrivningen ersattes hål för ställningsmontage först med genomskinlig silikon. Först efter påpekande om det opassande i detta ersattes massan med infärgat bruk.
Vindsstädningen planerades först även omfatta tornvåningar och att sugbil med lång slang skulle användas, från antikvarisk sida manades till återhållsamhet för att erfarenheten har bland annat visat att sugtekniken bidrar till kraftiga vibrationer som tillexempel skulle kunna medföra skador på dåligt vidhäftande puts/kalkskikt. Sugtekniken visade sig sedan oanvändbar i detta fall eftersom slanglängden inte räckte till. Mot den bakgrunden städades inte heller tornvåningarna denna gång.
Resultatet från den dendrokronologiska undersökningen ger onekligen nytt värdefullt bidrag till historiken och möjliggör nya spännande tolkningar av kyrkan, dess utformning och betydelse även i större sammanhang.

Foto 25. Ersatt silikonplugg.

Materialspecifikationer

Vid slutbesiktning saknades dokumentation avseende plåt och skiffer.
Enligt uppgift från entreprenörer användes till:

Taktäckning	0, 6mm glödgad kopparplåt(vinkelrännor och fotrännor 0,7mm), från Outokumpu Poricopper OY, plåten innehöll 70% återanvänt material och beräknad livslängd flera hundra år.
Klammer	Rostfri glidfri med rostfri dubbelskruv, Bjarnes System AB, Södertälje.
Falsolja	Egen blandning, 50% rå linolja med 50% kokt linolja, pigment för att synliggöra och förtjocka.
Takskiffer	Ffestiniog blue/grey, 500x250, Welsh Slate Company ltd, Penrhyn Quarry
Skifferspik	Rostfri syrafast
Underlagspapp	Katepal 2200 KK
Trälim	Bostik Trälim PU 800

På grund av dåligt sugande underlag och tidigare lossnande färgskikt målades trappgavlarnas insidor med Keim Purkristallat(vit) efter lagning med hydrauliskt kalkbruk Kkh 20/80/475, 0-3 utifrån konsultation/konsultation med Målarkalk AB, Hyllinge.

Övriga handlingar med relevans för ärendet

2007-08-23	Lst, yttrande, e-post
2007-10-17	Lst, remiss
2007-11-13	Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne, yttrande
2007-11-19	BM Plåt, e-post
2009-02-08	BENTAB, förslag brandgasventilator
2009-02-27	G Olsson, Väsby kyrkl. samf.,e-post ang plåtformat
2009-04-19	Konservator Sandberg AB, Iakttagelservid besiktning av kalkmålningar
2009-04-20	G Olsson, Väsby kyrkl. Samf. Protokoll startmöte
2009-04-20	BENTAB, T Osterling, noteringar vid startmöte

2009-06-09	G Olsson, Väsby kyrkl. samf., protokoll BM 1
2009-07-0	G Olsson, Väsby kyrkl.samf., protokoll BM 2
2009-08-31	BENTAB, T Osterling, utlåtande över slutbesiktning
2009-09-02	Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne, kulturhistoriskt intyg
2009-12-16	G Olsson, Väsby kyrkl. samf., ang. syn efter slutbesiktning
2010-02-05	Hans Lindersson, Nationella Laboratoriet för Vedanatomi och Dendrokronologi, Lund, rapport nr 2010:10,

Lund 2010-02-10

Petter Jansson

Foto 26. Den nya taktäckningen finputsas.

Bilaga 1: Skiss över innan renoveringen befintlig koppartäckning med snedskraffering av sekundärtäckning.

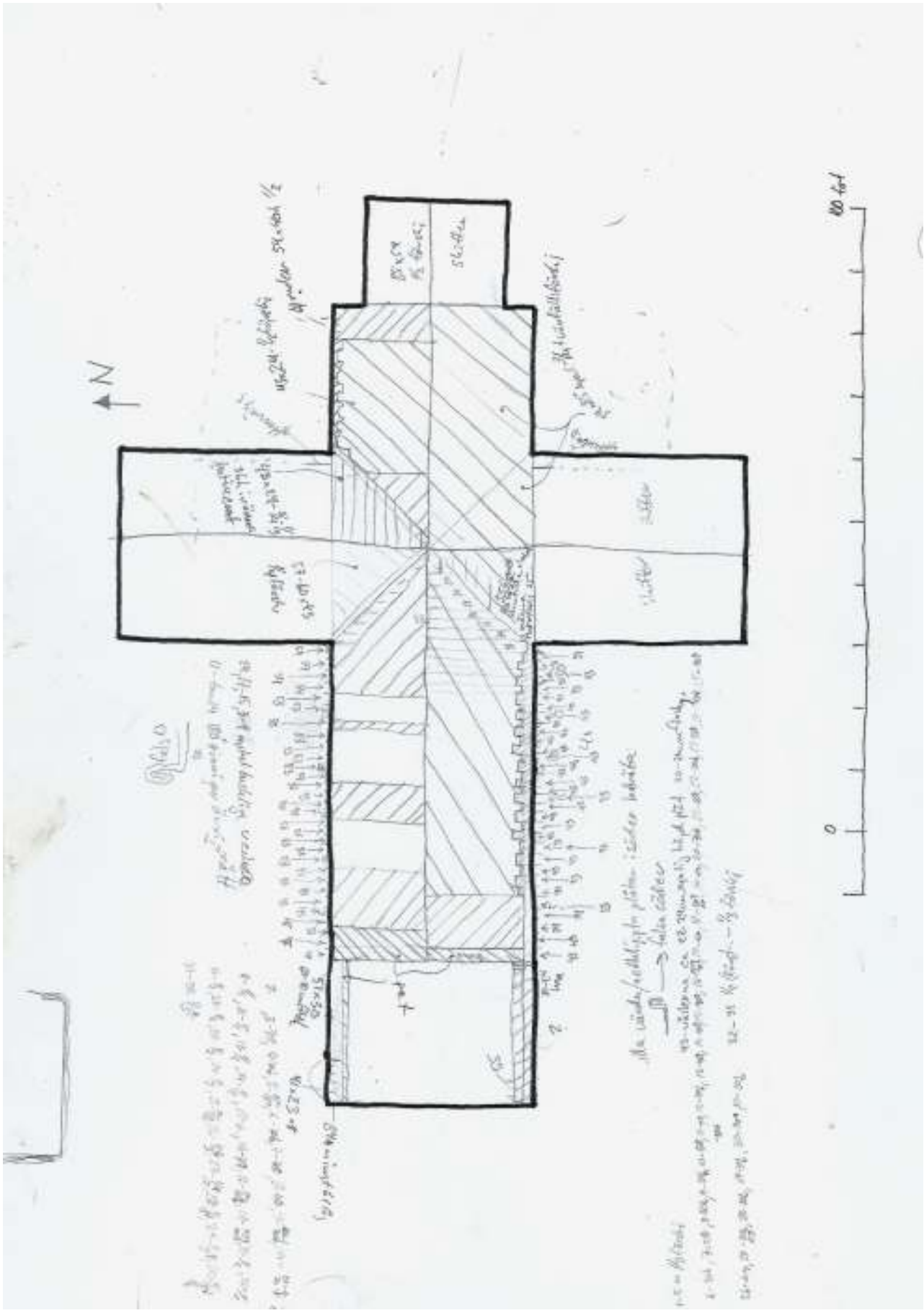

Bilaga 2: Skiss över tidigmedeltida takstolsbjälke vid korsmitten.

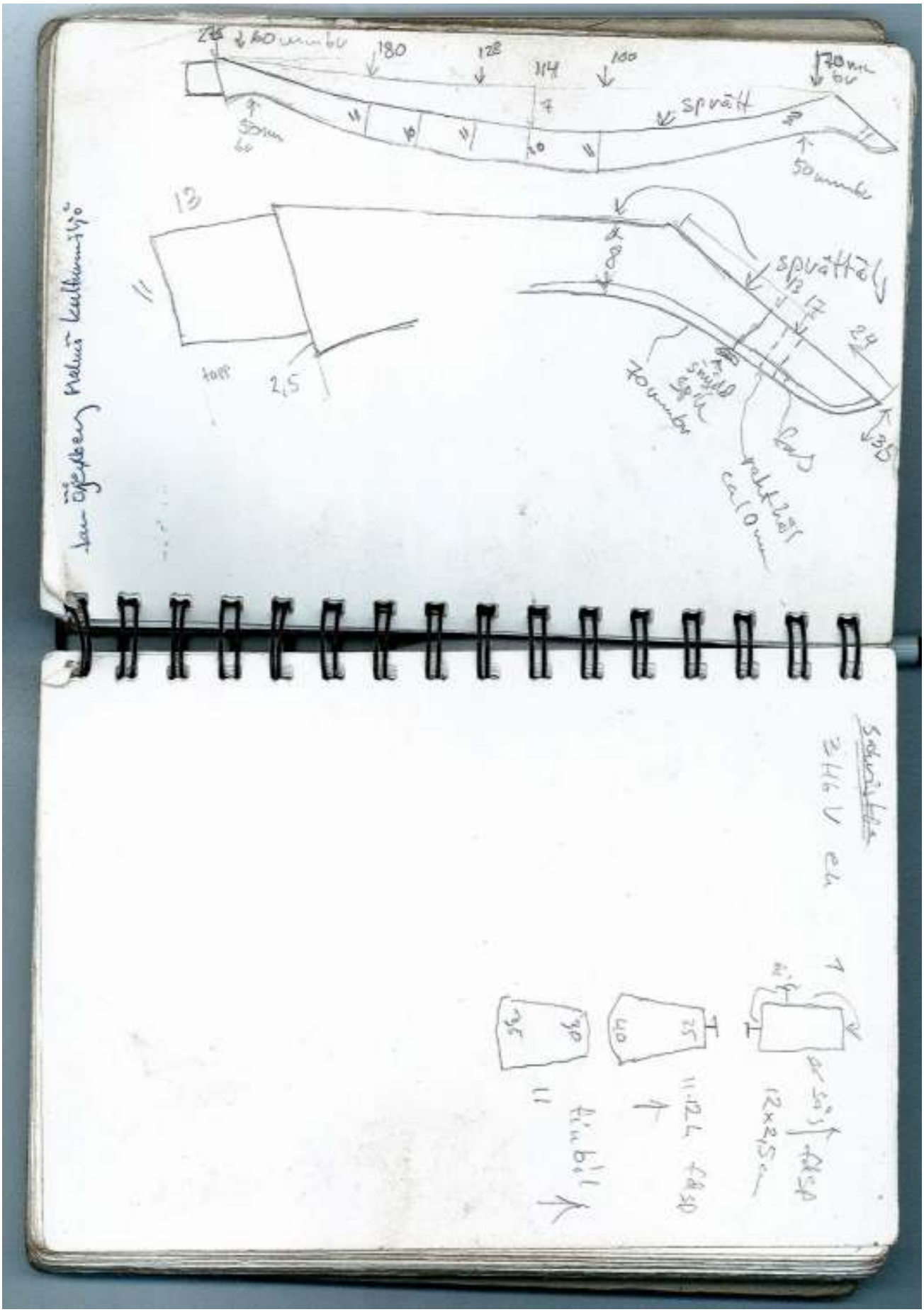

Bilaga 3 Skissförslag på tvärsnitt av tidigmedeltida taklag någonstans över kyrkan.

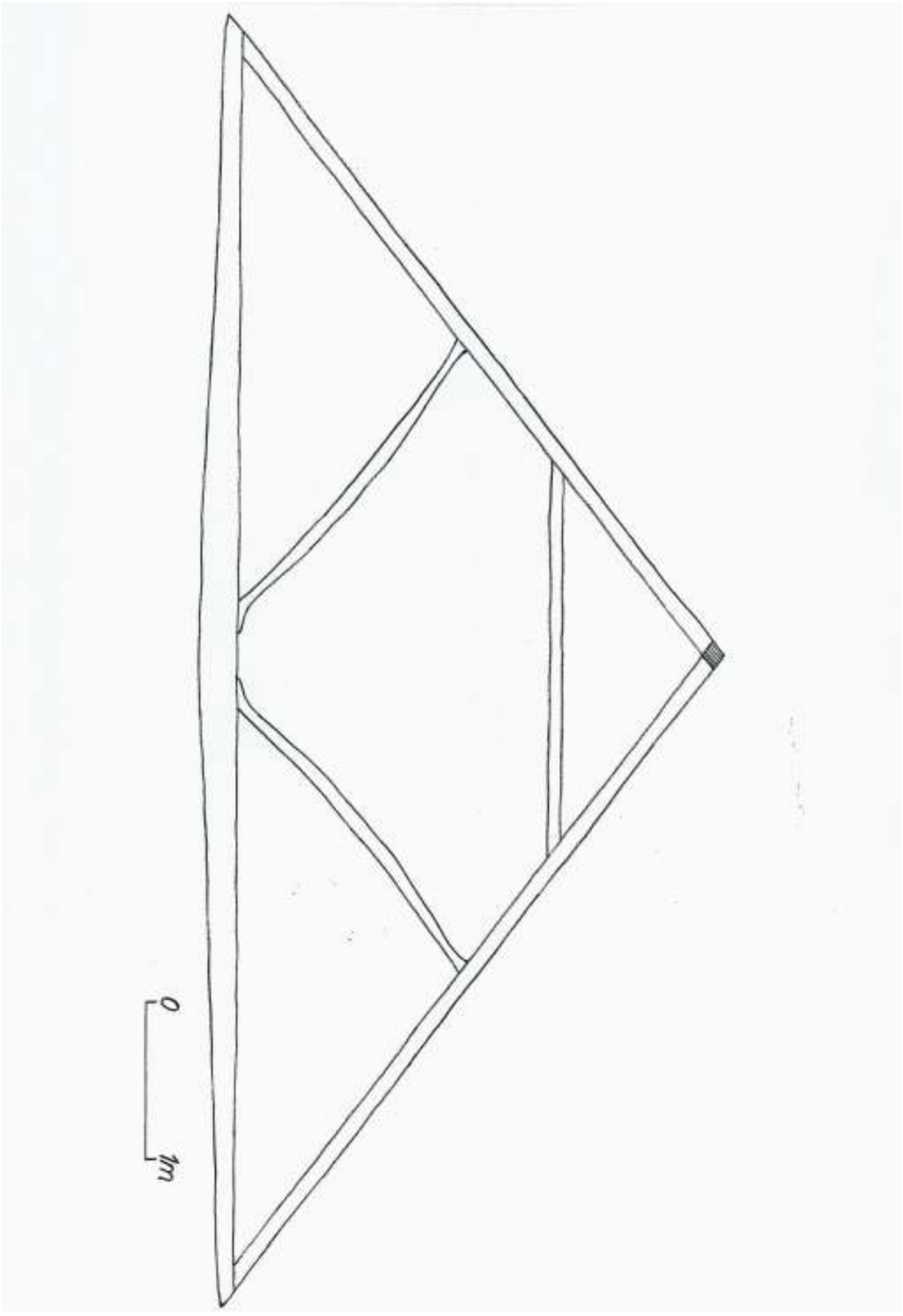

Bilaga 4. Utdrag ur rapporten från den dendrokronologiska undersökningen.

LUND UNIVERSITY

DEPARTMENT OF QUATERNARY GEOLOGY
KVARTÄRGEOLOGISKA AVDELNINGEN
HANS LINDERSON

05 februari 2010

Nationella Laboratoriet för Vedanatomi och Dendrokronologi, rapport nr 2010:10
Hans Linderson

DENDROKRONOLOGISK ANALYS ETT HANBAND I VÄSBY KYRKA

Uppdragsgivare: Göran Olsson, Väsby Kyrkliga samfällighet, Box 123, 263 22 Höganäs
Organisationsnummer: 252003 5623
(kontaktperson Petter Jansson, Regionmuseet, Box 153, 221 00 Lund)
Område: NW Skåne **Prov nr:** 10853 **Antal sägprover:** 1
Dendrokronologiskt objekt: Hanband

Information

Beteckning framför dateringen
Vankant dvs den yngsta årsringen närmast under bark upphör att utveckas normalt i augusti. Nästa års årsring påbörjas normalt i maj. Detta betyder i stort sett att trädet är avverkat någon gång från och med september till och med april dvs trädets viloperiod.
E= efter, saknas alla ytvedsinkatorer så att bara kärnved finns i det provtagna virket kan ingen minsta åldersgräns anges. Teoretiskt skulle virket kunna vara hur ungt som helst men oftast har en bedömning gjorts för en rimlig "minsta ålder"

Splintstatistik dvs antal år i splint hos ek är 17 ± 7 år.
Medelvärdet för antalet år i splinten för ekmaterialet i denna undersökning är 15 år.
I de fall splint saknas i provet och denna är synlig i stocken har det räknats fram till splint/kärnvedsgräns eller vankant i fält. Vid sådana fall har en något större osäkerhetsmarginal använts.

Resultat:

CATRAS Dendro nr:	Prov Nr : Stock Nr	Träd slag	Antal radie;år	Splint (Sp) Bark (B) Vank. (W)	Datering av yttersta årsring i provet	Beräknat Fällningsår E(Efter) V(vinterhalv -året)	Trädets Egenålder uppskattn
10853	1	Ek	3;158	Nära sp	1121	**E 1131**	170-220

Kommentarer till dateringsresultatet och diskussion:

Eftersom hela hanbandet var tillgängligt på laboratoriet var det möjligt att bedöma antalet årsringar som saknas till den yttersta närmast under bark. Min bedömning är att endast ett fåtal eller inga årsringar saknas till kärnved/splint-gränsen. **Avverkningsåret bör därför har skett på 1130, 1140-talet eller möjligen så sent som 1150-talet**. Proveniensen är norra Skåne, Halland eller Småland.

Hans Linderson.

Sölvegatan 12, S-223 62 Lund Tel. +46-46-2227891, 0738-448812 Fax +46-46-2224830
e-mail: Hans.Linderson@geol.lu.se

Foto 27-30.Kyrkan från sydväst, sydost, nordost och nordväst innan renoveringen.

Foto 31-35. Kyrkan från sydväst, sydost och nordost efter takomläggningen.

Foto 36-37. De norra takytorna vid slutbesiktningen.

Foto 38- 41. Vindsutrymmena efter rensning och landgångsbygge.

Foto 42- 43. Exempel på skador i de gamla skiffertaken.

Foto 44-45. Takytor på kor- norra korsarmen respektive norra långhustakfallet inann takomläggningen. Notera de ursprungliga kopparformaten i högra delen av bild 45.

Foto 46- 47. Exempel på skador och reparationer i de gamla koppartaken. Notera rinningarna av tjära från tornspiran.

Foto 48 och 49. Långhusets gamlafotränna i söder och vinkelränna i sydväst.

Foto 50- 51 Gamla/ursprungliga galvade rännkrokar på skiffertak och spikade tidigare koppartäckt framkant på takfotsbräda på långhus.
Foto 52-53. Långhusets södra murkrön under omläggningen och arbetsbild från södra korsarmen.

Foto 60. Demontering av långhusets norra koppartäckning.
Foto 61-62. Bytt sparre och stötta samt ny brädning i långhusets västligaste takstol mot norr.

Foto 63-64. Ny träplugg för knutpunktsfixering samt bytt takstolsvirke i södra korsarmen.

Foto 65 och 66. Prov på ny koppartäckning inför beslut och ny plåt på väg.

Foto 67 och 68. ny fotränna och utkastare respektive skadad taklist på långhuset åt söder.

Foto 69 och 70.Nylagd koppar på långhusets södra takfall och nylagd skiffer på södra korsarnmen.

Fot 71 och 72. Öppning mellan torn och långhusvind samt fågelbo på tornets mellanvåning.

Foto 73 och 74. Kalkmålning i långhusets norra romanska fönster samt smutsrinningar på norra korsarmen.

Foto 75. Flygande besiktning under takrenoveringen.

Regionmuseets rapportserie 2010

Kulturmiljö

1. Vä 2:107, Vä sn, FU, Anders Edring, 2009
2. Villa Petterssons trädgård – en restaurering, Svalöv sn, AK, Anna Rabow, 2008
3. Marsvinsholms slott – renovering av balustrader, Balkåkra sn, AK, Kristina Nilén, 2008
4. Gravfältet i Färlöv, Färlövs sn, FU + UN, Tony Björk, 1995 – 2005
5. Glimmebodagården – taktäckning, Brösarps sn, AK, Emelie Petersson, 2009
6. Gylstorp. Medeltida odlingslämningar i Visseltofta sn, FU, Tony Björk & Brita Tronde, 2009
7. Väsby kyrka. Bland taklagare och takläggare, Väsby sn, AK, Petter Jansson, 2009

Förkortningar:
AF-antikvarisk förundersökning
AK- antikvarisk kontroll
AU-arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt
FU- arkelogisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD-murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning
PJ- projektrapport
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD-byggn-ark-dokumentation